

Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку: Тези доп. та наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів / За ред. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – 210 с.

Редакційна колегія: д-р юрид. наук М.І. Панов (відп. ред.), д-р юрид. наук Ю.В. Баулін, канд. юрид. наук Ю.П. Битяк, канд. юрид. наук В.І. Борисова, д-р юрид. наук М.В. Буроменський, д-р юрид. наук А.П. Гетьман, д-р юрид. наук В.В. Голіна, д-р юрид. наук В.Д. Гончаренко, д-р юрид. наук Ю.М. Грошевой, канд. юрид. наук В.В. Жернаков, канд. юрид. наук В.П. Жушман, канд. юрид. наук Д.В. Задихайло, канд. юрид. наук В.В. Комаров, канд. юрид. наук Л.М. Кривоченко, д-р юрид. наук М.П. Кучерявенко, канд. юрид. наук О.М. Лемешко (відп. секретар), канд. юрид. наук І.Є. Марочкін, д-р юрид. наук В.К. Попов, канд. юрид. наук В.О. Ріяка, д-р юрид. наук А.М. Статівка, д-р юрид. наук А.Х. Степанюк, канд. юрид. наук В.Д. Ткаченко, д-р юрид. наук Ю.М. Тодика, д-р юрид. наук М.В. Цвік, д-р юрид. наук В.М. Шульга, канд. юрид. наук В.Л. Яроцький.

Адреса редакційної колегії: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

I. Загальнотеоретичні проблеми сучасної юридичної науки

*Д.В. Лук'янов, канд. юрид. наук,
начальник Управління планування та координації
правових досліджень АПРН України;
Г.П. Пономарьова, експерт
Міжнародного комітету
захисту прав людини, м. Харків*

АНАЛІЗ ПРОЦЕДУРИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Майже відразу після прийняття 8 грудня 2004 р. Закону “Про внесення змін до Конституції України” пролунали думки, що його прийняття відбувалося з порушенням норм Основного Закону країни. За словами окремих народних депутатів Верховної Ради вже зібрано необхідну кількість підписів під відповідною заявою до Конституційного Суду України. Тому аналіз процедури прийняття змін до Конституції України стосовно дотримання положень, що регламентують процедуру внесення змін до Основного Закону держави, закріплені її розділом XIII, є вельми актуальним.

Так, вимоги статей 154 і 155 Конституції були дотримані. Поданий до Верховної Ради України Законопроект № 4180 був попередньо схвалений більшістю від її конституційного складу. 23 червня 2004 р. Верховною Радою України була прийнята Постанова “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4180)”.

Стаття 156 Конституції України регламентує більш складний порядок внесення змін до розділу I “Загальні засади”, розділу III “Вибори. Референдум” і розділу XIII “Внесення змін до Конституції України”. Законопроект про внесення змін до цих розділів подається до Верховної Ради Президентом України або не менш як двома третинами від її конституційного складу і за умови його прийняття не менше як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Законопроект № 4180 не передбачав змін до розділів I, III, XIII

чи свободу діяльності суб'єктів господарювання.

Ще однією причиною необхідності ліцензування виступає складність процесу ремонту суден, що потребує наявності спеціального обладнання й поетапного контролю на кожному етапі ремонту. У більшості випадків дрібні підприємства таких умов не мають, що негативно впливає на безпеку мореплавства.

Як вбачається, необхідно ліцензувати виконання окремих видів ремонту, пов'язаних із найбільшою технічною складністю й наявністю обладнання, яке мають тільки спеціалізовані підприємства (наприклад, доковий ремонт, ремонт електричного обладнання, двигунів та ін.).

Інститут ліцензування служить не тільки інструментом доступу до ринку саме тих виробників, які мають необхідні технічні умови для надання послуг з ремонту суден, а й виконує стимулюючу функцію підприємств, які не мають таких можливостей.

Пропонуємо доповнити перелік ст. 9 Закону України "Про ліцензування" і викласти її в наступній редакції. Пунктом 73: *будівництво й ремонт суден за контрактами з іноземними замовниками*. Але ця справа потребує виваженого підходу: (а) не зруйнувати конкуренцію між внутрішніми виробниками і (б) стимулювати залучення іноземних інвестицій до вітчизняної промисловості. Тому необхідно особливо виважено підійти до розробки Положення про ліцензійні умови здійснення ремонту суден.

**Н.Ю. Сакара, асистент
кафедри цивільного процесу
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків**

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЗА СУДОВИМ ЗАХИСТОМ

Відповідно до ст. 4 ЦПК України від 18 липня 1963 р. будь-яка заінтересована особа вправі в порядку, встановленому законом, звернутись до суду за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Відмова від права на звернення до суду недійсна.

Указана стаття визначає право на звернення до суду як специфічне

знається як абсолютне й необмежене. Абсолютним воно є тому, що закон не встановлює матеріально-правових підстав для звернення до суду, а необмеженим — оскільки воно не може бути предметом жодної угоди, а також односторонньої відмови.

Відповідно до чинного законодавства особливістю суб'єктів права на звернення до суду є те, що ними можуть виступати не кожен особи, а лише заінтересовані. У процесуальній літературі розрізняється поняття юридичної і фактичної заінтересованості. Юридичний інтерес служить підставою до вступу в процес, фактичному така якість не притаманна. Потенційно всякий фактичний інтерес може стати юридичним. Достатньо, щоб законодавець визнав за ним таке значення, однак поки цього немає, йому процесуально-правове значення не притаманне.

Сутність юридичної заінтересованості полягає в тому, що рішення суду може безпосередньо вплинути на права й обов'язки особи, яка порушує процес (позивача) або бере в ньому участь для захисту своїх прав чи охоронюваних законом інтересів (відповідача). При фактичній заінтересованості такі наслідки не наступають.

Юридична заінтересованість визначається об'єктами судового захисту, на які поширюється судова юрисдикція. Згідно з ч. 2 ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Інакше кажучи, юрисдикційні повноваження органів судової влади безпосередньо пов'язані з об'єктами судового захисту.

Як вбачається зі змісту ст. 4 ЦПК України, у якій закріплена загальна норма, юридична заінтересованість особи, яка звертається до суду, визначається тим, що вона має на меті захист свого права чи охоронюваного законом інтересу. Указане положення знайшло своє втілення також і в ст. 2 ЦПК України, яка закріплює завдання цивільного судочинства й визначає предметну сферу цивільного процесу: "Завданнями цивільного судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством".

У науковій правовій літературі на практиці питання про визначення поняття "право" як об'єкт судового захисту не виникає, оскільки права фізичних і юридичних осіб формулюються в Конституції й законах України, що дає змогу з'ясувати їх зміст за допомогою тлумачення певної правової норми. Поняття "охоронюваний законом інтерес" та-

суб'єктивними правами, оскільки суб'єктивне право гарантує створення необхідних соціальних (правових) умов для задоволення й охорони інтересів, і неопосередковані інтереси. Якщо захист інтересів здійснюється за допомогою захисту суб'єктивного права, у цьому випадку безпосереднім об'єктом судового захисту виступає суб'єктивне матеріальне право, а не охоронюваний законом інтерес.

Частина 1 ст. 4 ЦПК України, передбачаючи, що будь-яка заінтересована особа вправі в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу, має на увазі як об'єкт судового захисту охоронювані законом інтереси, тобто тільки ті з них, що не опосередковані суб'єктивними правами, і виступають безпосередніми об'єктами судового захисту. Ці інтереси охороняються законом, оскільки взяті законодавцем під правову охорону з використанням інших форм і засобів правової охорони, ніж надання його носієві суб'єктивного матеріального права.

Таким чином, *охоронювані законом інтереси* в контексті ч. 1 ст. 4 ЦПК України – це інтереси, взяті законом під охорону шляхом надання їм носіям не суб'єктивних матеріальних прав, а права безпосередньо використати судову форму захисту цих інтересів.

Виходячи з цього, на наш погляд, поняття “охоронювані законом інтереси” й “законні інтереси” не є тотожними. Під останніми слід розуміти опосередковані нормами права інтереси, які отримують захист суб'єктивних матеріальних прав, тому окреме їх відрізнення як об'єкта судового захисту не має юридичного значення. Одночасне використання у ст. 2, ч. 1 ст. 13, ч. 3 ст. 40, ч. 2 ст. 123, ч. 1 ст. 248², ч. 1 ст. 248⁵, ч. 6 ст. 248⁶ ЦПК України, ст. 2, ч. 1 ст. 6 Закону України “Про судоустрій” від 7 лютого 2002 р., № 3018-III поняття “законні інтереси”, а в ч. 1 ст. 4, п. 1 ч. 1 ст. 5, ч. 2 ст. 14, ч. 2 ст. 15-1, ч. 3 ст. 101, ч. 4 ст. 103, ч. 1 ст. 111, ч. 2 ст. 243¹⁷ ЦПК України “охоронювані законом інтереси” як об'єкти судового захисту є термінологічно неправильним і призводить до того, що в деяких нормах неопосередковані суб'єктивними матеріальними правами інтереси, взяті під правову охорону, не визнаються об'єктами судового захисту.

Охоронювані законом інтереси, як об'єкти судового захисту, власне, відрізняються від суб'єктивних матеріальних прав за наступними основними ознаками:

– Суб'єктивне право відповідно до усталених уявлень у теорії юриспруденції – це закріплені в нормах об'єктивного права юридичні

певної поведінки від інших осіб і (в) право на звернення за правовим захистом. На відміну від цього, охоронюваний законом інтерес – це проста правова дозволеність, що має характер не можливості, а намагання, в яке не містить указівки діяти суворо зафіксованим у законі чином і вимагати відповідної поведінки від інших осіб; вона не забезпечена конкретним юридичним обов'язком:

– Охоронювані законом інтереси, на відміну від суб'єктивних прав, не завжди формально закріплюються в законодавстві. Виходячи з цього, останні мають свою чітку, вставлену законодавством структуру, що не властиво охоронюваним законом інтересам.

– Суб'єктивні права мають індивідуально визначену природу (окреслені їх носії, контрагент, основні атрибути поведінки тощо), а охоронюваний законом інтерес, оскільки він у законодавстві у більшості випадках формально не відображений, не передбачає такої індивідуальної визначеності.

– Для суб'єктивного права характерною є найбільша міра юридичної забезпеченості, для охоронюваного законом інтересу – найменша.

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити наступні висновки щодо форм правової охорони інтересів, якими є:

а) охорона інтересів, безпосередньо закріплених у нормах матеріального і процесуального права або витікаючих із загального його змісту;

б) застосування права за аналогією, тобто правова охорона інтересів, не опосередкованих суб'єктивними матеріальними правами внаслідок того, що законодавець не мав уявлення про даний типічний інтерес;

в) надання безпосереднього судового захисту інтересам, що виникають у зв'язку з незаконним покладенням на особу обов'язку (накладення незаконного штрафу та ін.). Що є проміжними ланками до набуття чи здійснення суб'єктивних матеріальних прав (більшість справ окремого провадження).

Отже, у контексті ст. 4 ЦПК під охоронюваними законом інтересами, які є об'єктами судового захисту, слід розуміти певні правові потреби або блага, взяті законом під охорону шляхом надання їм носіям не суб'єктивних матеріальних прав, а права безпосередньо звертатися до суду за захистом цих інтересів. Охоронювані законом інтереси або безпосередньо закріплюються в об'єктивному праві, або витікають з його загального змісту. У структурі права охоронювані законом інтереси, спираючись на таку їх нормативну опосередкованість наближу-

складними (з точки зору структури правомочностей суб'єктивного права), а простими.

Частина 1 ст. 2 ЦПК України, прийнятого 18 березня 2004 р., також закріплює, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

На наш погляд, редакція названої статті є не досить вдалою, оскільки: 1) чітко не виділяється така особливість суб'єктів звернення до суду, як заінтересованість; хоча вона впливає з того, що особа звертається за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права, свободи чи інтересу; 2) перелік об'єктів судового захисту розширений. Так, особа може звертатися до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних свобод, але чинне законодавство не містить чіткого розмежування між суб'єктивними правами і свободами; 3) виходячи з буквального тлумачення ч. 1 ст. 2 ЦПК України 2004 р., можемо зробити висновок, що законодавець передбачив як об'єкти судового захисту всі інтереси, оскільки вказана стаття не містить посилення на таку особливість інтересів як те, що вони повинні бути "охоронювані законом".

*В.К. Філатова, спеціаліст
I-ої категорії Ради з питань
спеціального режиму інвестиційної
діяльності та території м. Харкова*

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГЕОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ НАДР

У концепції переходу України до стійкого розвитку велике значення надається раціональному й ефективному використанню природних ресурсів як умові становлення нової моделі господарювання. При вирішенні цього питання основним правовим інструментом виступає ліцензійний (дозвільний) порядок набуття прав природокористування, який закріплюється як принцип у природо-ресурсному законодавстві. Найбільш широке закріплення останній отримав у гірничій галузі.

Згідно зі ст. 16 Кодексу України про надра користування ними здійснюється лише за наявності в суб'єкта спеціального на це дозволу.

дослідження, спрямовані на одержання інформації про надра з метою задоволення потреб суспільства (Державний комітет природних ресурсів України, наказ "Про затвердження Правил нормативного забезпечення геологічного вивчення надр" від 13 грудня 2004 р., № 244).

Ліцензія на користування надрами — це документ, що видається Міністерством охорони навколишнього природного середовища України, яке набуло таких повноважень з 1 травня 2005 р., в порядку, передбаченому законом. Цей орган надає суб'єктові право користування відповідною ділянкою надр з певною метою, зазначеною в ліцензії.

Порядок отримання дозволу на геологічне вивчення надр установлюється постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами" від 2 жовтня 2003 р., № 1540. Для його отримання заявником подаються документи, що підтверджують його правовий статус (копії статуту — положення, свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємництва, та інші документи, що відповідають виду діяльності).

На даний час Законом України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" передбачено, що продаж спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами (у тому числі на геологічне вивчення надр) провадиться виключно на аукціонах, порядок проведення яких установлюється Кабінетом Міністрів України. (До речі, така норма мала місце й у Держбюджеті на 2004 р.).

Порядок проведення аукціонів регламентовано постановою Кабінету Міністрів "Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів (ліцензій) на право користування надрами" від 26 травня 2004 р., № 694.

Як відзначається в юридичній науковій літературі, принцип змагальності належить до числа основних у державній системі ліцензування користування надрами. Можливість надання ліцензії шляхом переговорів заінтересованих осіб і винесення закритих рішень тут виключається.

Важливим залишається питання щодо об'єктивного вибору для конкретного аукціону його учасників і фіксації умов. З метою усунення можливості надання переваги якомусь конкретному учаснику потрібно закріпити правило, що забороняє змінювати умови аукціону після їх опублікування в засобах масової інформації. Для вирішення ситуації, коли оголошеним умовам відповідають матеріали, подані двома чи більше претендентами, можна завчасно (ще при визначенні